

УДК 911.3

Ірина Скриль

ПАМ'ЯТКИ АРХІТЕКТУРИ ЯК СКЛАДОВА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ

У даній статті розглядаються історико-культурні ресурси Харківського регіону як основа для розвитку культурно-пізнавального туризму. Головну увагу приділено аналізу пам'яток архітектури, серед яких виділяють фортифікаційні, культові, громадські, виробничі, житлові споруди та пам'ятки садово-паркової архітектури. Проаналізовано розподіл пам'яток архітектури місцевого та державного значення по кожному з районів Харківської області. Із застосуванням методів бальної оцінки виділено п'ять груп районів за рівнем забезпеченості пам'ятками архітектури.

Ключові слова: пам'ятка архітектури, культурно-пізнавальний туризм, туристсько-рекреаційні ресурси, історико-культурний потенціал, фортифікаційні, культові споруди.

Ірина Скриль. ПАМЯТНИКИ АРХИТЕКТУРЫ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНЫХ ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННЫХ РЕСУРСОВ ХАРЬКОВСКОГО РЕГИОНА. Данная статья рассматривает историко-культурные ресурсы Харьковского региона как основу для развития культурно-познавательного туризма. Главное внимание уделяется анализу памятников архитектуры, среди которых выделяют фортификационные, культовые, общественные, производственные, жилые сооружения и памятники садово-парковой архитектуры. Проанализировано распределение памятников архитектуры местного и национального значения по каждому району Харьковской области. Применение методов балльной оценки дало возможность выделить пять групп районов по уровню обеспеченности памятниками архитектуры.

Ключевые слова: памятники архитектуры, культурно-познавательный туризм, туристско-рекреационные ресурсы, историко-культурный потенциал, фортификационные, культовые сооружения.

Irina Skril. MONUMENTS OF THE ARCHITECTURE AS A PART OF THE HISTORICAL-CULTURAL RESOURCES OF THE KHARKOV REGION. This article considers the historical and cultural resources of the Kharkov region as a basis for the development of cultural-cognitive tourism. The main accent is given to the analysis of architectural monuments, among which are fortificational, religious, social, industrial and residential buildings and monuments of landscape architecture. The distribution of the architectural monuments of local and national importance for each district of the Kharkov region was analyzed. Application of the methods of point scoring system has made it possible to choose five groups of districts according to the level of supply of architectural monuments.

Key words: architectural monuments, cultural-cognitive tourism, tourist-recreational resources, historical-cultural potential, fortificational, religious buildings.

Актуальність. Туризм – всебічне явище, що охоплює економічні, соціальні, культурні аспекти, має невичерпний потенціал для постійного розвитку. Туризм дає людині можливість гармонійно поєднувати прагнення до відпочинку і пізнання нового у зовнішньому світі з потребами та особливостями власного внутрішнього світу, з індивідуальним духовним розвитком. За рахунок позитивного впливу туризму починає змінюватись особисте життя людини, її побут, духовно-емоційна сфера. Таким чином, туризм може розглядатись як наслідок і одночасно один з вирішальних факторів сенсу та якості життя в сучасному суспільстві. Розвиток туризму засвідчує високу свідомість людей, що виявляється у потребі пізнання світу, довкілля, рідного краю.

Найбільшого розвитку сьогодні набуває культурно-пізнавальний туризм, ознайомлення з пам'ятками історії, культури, мистецтва певної території. Під час такої туристичної подорожі важливим аспектом виступає емоційна складова, тобто враження від подорожі залежать саме від позитивних емоцій. На першому плані при цьому виступає зорове сприйняття навколишнього світу, наприклад, досконалість архітектурних форм та мистецьке виконання пам'яток культури. Тому актуальним є аналіз та виявлення особливостей територіального розподілу історико-культурних туристсько-рекреаційних ресурсів на регіональному рівні.

Постановка завдання. Метою даної статті є аналіз існуючих в регіоні пам'яток архітектури як

складової історико-культурних туристсько-рекреаційних ресурсів та виявлення особливостей їх розподілу по території Харківської області.

Виклад основного матеріалу. Аналіз туристсько-рекреаційних ресурсів та історико-культурного потенціалу Харківської області демонструє широкий діапазон можливостей для організації різних видів туризму. Можна стверджувати, що Харківська область виступає на національному туристичному ринку як адміністративний, науковий, освітній, історико-культурний, промисловий, спортивний і діловий центр, а в регіоні туризм є одним із пріоритетних напрямів розвитку.

З метою визначення основних напрямів розвитку та наявних проблем сфери туризму області, підвищення конкурентоспроможності регіонального туристичного ринку, створення необхідної туристичної інфраструктури у березні 2013 рішенням Харківської обласної ради була затверджена «Концепція розвитку туризму до 2020 року». У Концепції зазначено, що метою розвитку туризму в Харківській області є інтенсифікація галузі, зростання її ролі в соціально-економічному житті регіону шляхом ефективного використання наявного туристичного потенціалу. Досягнення поставленої мети забезпечить поліпшення соціально-економічних показників області: збільшення податкових надходжень до бюджету; підвищення рівня життя населення за рахунок зростання відсотку зайнятості в туристичній індустрії; зростання якості життя за рахунок підвищення культурного рівня та патріотичного виховання населення. Крім того, в Концепції зазначається, що одним із діє-

вих інструментів розвитку внутрішнього туризму є стимулювання соціального туризму, при цьому ключовим чинником вибору сценарію розвитку соціального туризму в регіоні є затребуваність у масових запитах споживачів певної форми рекреації. Для Харківської області такою формою стане щотижнева рекреація, тобто основні зусилля мають бути спрямовані на тури вихідного дня із центром (початком та закінченням маршруту) у місті Харкові та тури з районних центрів до міста [2].

Результат аналізу наявних в Харківській області складових туристсько-рекреаційного потенціалу свідчить про передумови розвитку на території регіону наступних видів туризму: культурно-пізнавальний, соціальний, діловий, медичний, військовий, індустріальний, кулінарний, екстремальний, освітній.

Найбільшого розвитку в Харківському регіоні

набуває історико-культурний туризм, що ґрунтується на екскурсійній зацікавленості до пам'яток історії та культури на території міста та області як з боку внутрішньоукраїнських споживачів (в основному, у форматах освітнього туризму, поїздок вихідного дня тощо), так і з боку іноземних гостей.

Харківська область має значний історико-культурний потенціал. До реєстру національно-культурного надбання включено пам'ятки архітектури, археології, історії та монументального мистецтва, загальна кількість яких складає 2535 одиниць, що становить близько 5% від історико-культурного потенціалу України. Територіальний розподіл історико-культурних пам'яток за районами Харківської області наведено на рис. 1. Значну частину історико-культурного потенціалу Харківської області складають пам'ятки архітектури.

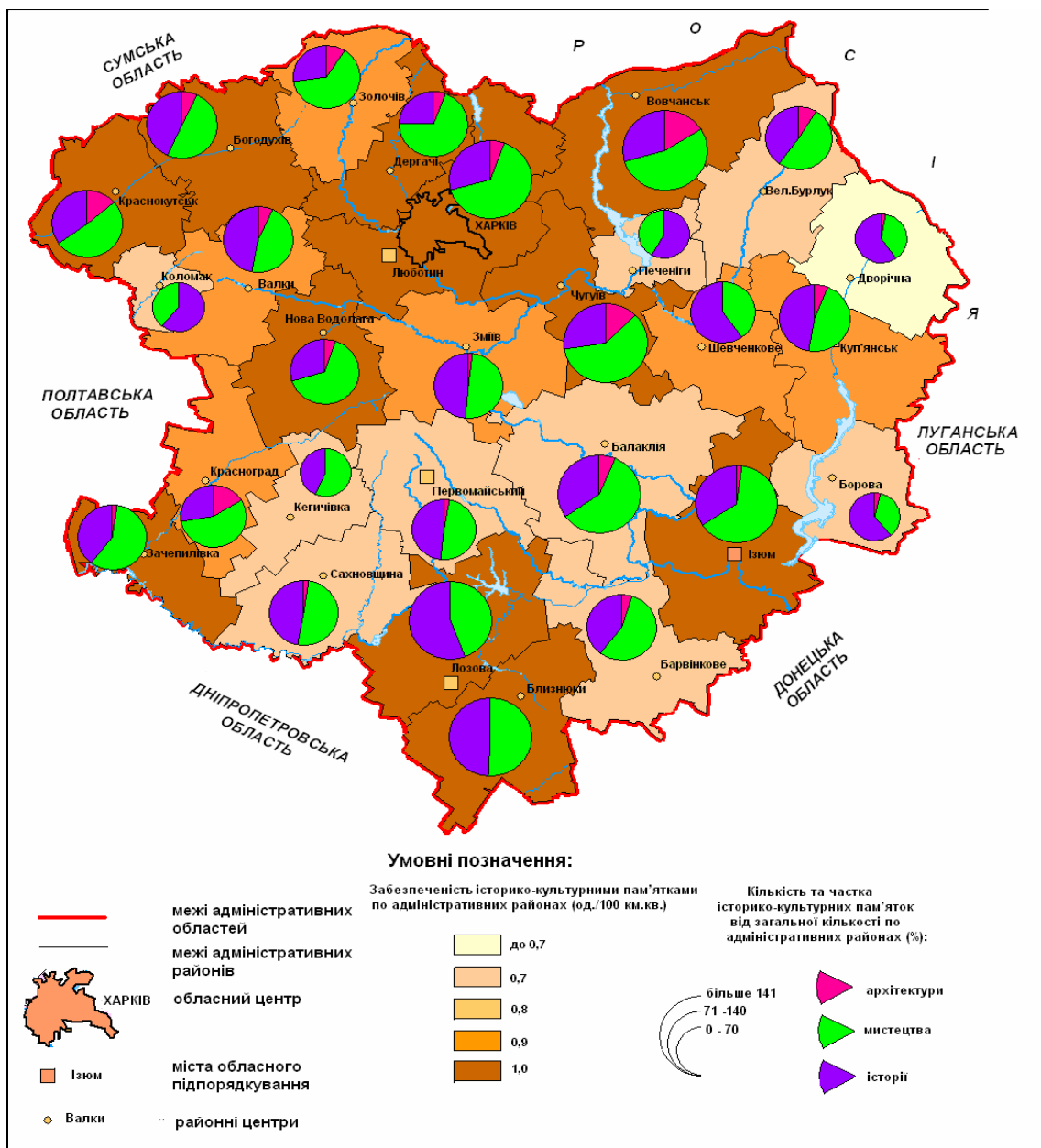

Рис. 1. Територіальна диференціація розподілу історико-культурних пам'яток за районами Харківської області [4]

Як зазначає О.О. Бейдик, пам'яткою архітектури є будь-який твір архітектурно-будівельної діяльності людини, який становить для суспільства історичну, наукову, мистецьку або іншу культурну цінність. Історична цінність пам'яток архітектури полягає в їх пізнавальній ролі як джерел історичної інформації, вони здатні відбивати матеріальне і духовне життя суспільства певного історичного періоду: суспільний устрій, науково-технічний рівень та рівень розвитку економіки, світогляд, культуру, побут, традиції населення [1]. Відповідно до хронологічного показника, чим давніша пам'ятка, чим вищий відсоток збереженості її матеріального стану, тим вищий ступінь наукової, історичної, туристсько-пізнавальної цінності об'єкта. Суспільне значення пам'яток архітектури полягає в естетичній цінності, виразності художнього виконання архітектурних форм та декоративних елементів.

В цілому, історико-архітектурний потенціал Харківської області нараховує 752 пам'ятки архітектури - фортифікаційної, культурової, житлової, громадської, виробничої, садово-паркової. До реєстру пам'яток містобудівництва та архітектури міста Харкова включено 541 одиницю, з яких національного значення – 15. В області нараховується 211 пам'яток архітектури, з яких 50 мають статус національного значення.

Із будівництвом фортифікаційних споруд пов'язаний інтенсивний розвиток нашого краю. У 18 ст. розгорнулося будівництво Української укріпленої лінії для захисту південних кордонів Росії від кримських татар, яка складалася із 17 укріплень. На території Харківщини у 7 районах збереглися залишки давніх фортець: Петрівська (Балаклійський район), Тамбовська (Барвінківський район), Федорівська, Козловська (Зачепилівський район), Більовська, Іванівська (Красноградський район), Слобідська (Лозівський район), Орловська, Святої Парасковії (Нововололазький район), Михайлівська, Олексіївська, Єфремівська (Первомайський район). Згадані фортифікаційні споруди у сучасних умовах не використовуються, хоча можуть бути привабливими як туристсько-рекреаційні ресурси. Це яскраво демонструє фестиваль «Олексіївська фортеця», який відбувається у Первомайському районі.

Значний туристсько-рекреаційний потенціал мають пам'ятки церковної архітектури, яких в області нараховується 58. З ними можуть бути пов'язані такі види туризму, як релігійний, паломницький, пізнавальний, тури вихідного дня. Перші церкви на території Харківської області споруджували переселенці з Правобережжя. Були вони дерев'яні і будувалися у кращих традиціях української народної архітектури. До нашого часу перші дерев'яні храми не дійшли, але ми можемо побачити прекрасні культові споруди кінця 18 – початку 19 століття, які і сьогодні використовуються за призначенням. Серед таких можна назвати Миколаївську церкву с. Вільшани Дергачівського району (1741), церкву Іоана Предтечі с. Іванівка Ізюмського району (1776), церкву Архангела Михайла с. Рокитне Нововодолазького району

(1805), Покровську церкву с. Пархомівка Краснокутського району (1808), Миколаївську церкву с.Високопілля Валківського району (1806) та інші. Справжні скарби церковної архітектури зосереджені у м. Ізюм – Спасо-Преображенський собор (1684), Вознесенська церква (1826), Миколаївська церква (1803).

Аналіз забезпеченості районів Харківської області пам'ятками архітектури свідчить про наступне.

Найбільша кількість пам'яток архітектури зберіглася у Вовчанському (35), Чугуївському (22), Краснокутському (21) районах. У чотирьох районах області такі пам'ятки відсутні – Кегичівському, Коломацькому, Печенізькому, Шевченківському.

Пам'яток архітектури загальнодержавного значення найбільше у Богодухівському (6) та Валківському (6) районах. Це пояснюється розташуванням на території цих районів пам'яток садово-паркового мистецтва «Шарівський» (Богодухівський район) та «Старомерчицький» (Валківський район). По 5 пам'яток архітектури загальнодержавного значення мають Зміївський та Чугуївський райони.

З метою узагальнення та оцінки просторового розподілу з використанням методів бальної оцінки проведено *групування районів Харківської області за рівнем забезпеченості пам'ятками архітектури* (табл. 1).

До першої групи (0 балів) відносяться райони, у яких пам'ятки архітектури відсутні – Печенізький, Коломацький, Кегичівський, Шевченківський.

До другої групи (з низьким рівнем забезпеченості, 1-2 бали) входять райони, загальна кількість пам'яток архітектури в яких незначна (1-8), пам'ятки загальнодержавного значення відсутні. Це Близнюківський, Борівський, Дворічанський, Дергачівський, Куп'янський, Сахновщинський райони.

До третьої групи (з середнім рівнем забезпеченості, 3-4 бали) належать райони, у яких загальна кількість пам'яток може бути незначною, але є 1-2 пам'ятки загальнодержавного значення. Це Балаклійський, Барвінківський, Великобурлуцький, Зачепилівський, Лозівський, Золочівський райони.

До четвертої групи (з високим рівнем забезпеченості, 5-6 балів) входять райони із значною кількістю пам'яток архітектури (більше 15), серед яких 3-4 загальнодержавного значення. Це Ізюмський, Красноградський, Нововодолазький, Первомайський, Харківський райони.

П'ята група (7-8 балів) – райони, найбільш забезпечені пам'ятками архітектури (більше 20), серед яких 5-6 загальнодержавного значення. Це Богодухівський, Валківський, Вовчанський, Зміївський, Краснокутський, Чугуївський райони.

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що Харківщина володіє значною кількістю пам'яток архітектури, які є складовою історико-культурних туристсько-рекреаційних ресурсів Слобожанщини. За результатами бальної оцінки виділено п'ять груп районів за рівнем забезпеченості пам'ятками архітектури.

Таблиця 1

Бальна оцінка забезпеченості районів Харківської області пам'ятками архітектури (за даними [4])

Райони	Пам'ятки архітектури		Бальна оцінка		
	Усього	З них загально-державного значення	Усього	З них загально-державного значення	Загальна кількість балів
Балаклійський	5	1	2	2	4
Барвінківський	5	1	2	2	4
Близнюківський	1	-	2	0	2
Богодухівський	11	6	3	4	7
Борівський	3	-	2	0	2
Валківський	10	6	3	4	7
Великобурлуцький	10	-	3	0	3
Вовчанський	35	4	4	3	7
Дворічанський	2	-	2	0	2
Дергачівський	6	-	2	0	2
Зачепилівський	3	2	2	2	4
Зміївський	10	5	3	4	7
Золочівський	9	1	2	2	4
Ізюмський	15	4	3	3	6
Кегичівський	-	-	0	0	0
Коломацький	-	-	0	0	0
Красноградський	15	2	3	2	5
Краснокутський	21	3	4	3	7
Куп'янський	8	-	2	0	2
Лозівський	1	1	2	2	4
Нововодолазький	7	3	2	3	5
Первомайський	3	3	2	3	5
Печенізький	-	-	0	0	0
Сахновщинський	3	-	2	0	2
Харківський	14	3	3	3	6
Чугуївський	22	5	4	4	8
Шевченківський	-	-	0	0	0

Найбільш забезпеченими виявилися Богодухівський, Валківський, Вовчанський, Зміївський, Краснокутський, Чугуївський райони. Саме ці райони можна вважати осередками для розвитку культурно-пізнавального туризму та подорожей вихідного дня. На жаль, частина культурної спадщини, в тому числі й архітектурної, перебуває у незадовільному стані та потребує проведення робіт з реставрації або реконструкції, облаштування для туристичних відві-

дувань. Стимує розвиток культурно-пізнавального туризму і відсутність нормативно-правового забезпечення питань використання культурної спадщини в туризмі, недостатня кількість фахівців туристичного супроводу та їх невідповідна кваліфікація. Але з подоланням цих проблем історико-культурний потенціал Харківського регіону можна буде використовувати більш повною мірою.

Список використаних джерел:

1. Beydyk O.O. *Rekreasiyno-turystski resursy Ukrainy: Metodologiya ta metodyka analizu, terminologiya, rayonivannya: Monografiya / O.O. Beydyk*. – K.: VPC «Kyivskiy universytet», 2001. – 395 s. [Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: Монографія / О.О. Бейдик. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2001. – 395 с.]
2. *Kontseptsiya rozvytku turizmu do 2020 roku. Zatverdzhena rishennyam Kharkivskoyi oblasnoyi rady vid 5 bereznya 2013 roku*. [Концепція розвитку туризму до 2020 року. Затверджена рішенням Харківської обласної ради від 5 березня 2013 року].
3. *Turyzm v systemi priorytetiv regionalnoho rozvytku: Monografiya / [Za red. prof. V.V. Aleksandrova]*. – Kh.: KhNU imeni Karazina, 2010. – 268 s. [Туризм в системі пріоритетів регіонального розвитку: Монографія / [За ред. проф. В.В. Александрова]. – Х.: ХНУ імені Каразіна, 2010. – 268 с.]

4. *Turyzm na Kharkivschyni. Pryrodno-rekreatsiyni resursy ta istoryko-kulturnyj potentsial regionu: Bibliografichnyj putivnyk / [ukl. G.M. Yerofeyeva, red. N.I. Gayvoronska, vidp. za vypusk L.O. Sashkova] [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://library/kharkov.ua/lib_druk.php?type=1&year=2008&id=1 [Туризм на Харківщині. Природно-рекреаційні ресурси та історико-культурний потенціал регіону: Бібліографічний путівник / [укл. Г.М. Єрофеева, ред. Н.І. Гайворонська, відп. за випуск Л.О. Сашкова] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library/kharkov.ua/lib_druk.php?type=1&year=2008&id=1].*

Summary

Irina Skril. MONUMENTS OF THE ARCHITECTURE AS A PART OF THE HISTORICAL-CULTURAL RESOURCES OF THE KHARKOV REGION.

Analysis of tourist-recreational resources and historical-cultural potential of the Kharkov region shows a wide range of possibilities for the organization of different types of tourism. It's possible to maintain that at the national tourism market Kharkov region is the administrative, scientific, educational, historical-cultural, industrial, sports and business center, and in the region, tourism is one of the priority direction for development.

The greatest development in the Kharkov region acquires historical-cultural tourism, based on the excursion interest to the historical and cultural monuments in the city and region. Kharkov region has significant historical-cultural potential. The registry of the national-cultural heritage includes monuments of architecture, archeology, history and monumental art, the total number of which is 2535 units. Considerable part of the historical-cultural potential of the Kharkov region are historical monuments.

According to the results of point scoring chose five groups of districts according to the level of supply of architectural monuments. The most supplied were Bogoduhovsky, Valkovsky, Volchanskiy, Zmiyiv, Krasnokutsky, Chuguevsky regions. In particular these areas can be considered as centers for the development of cultural-cognitive tourism and rest-day journey. Unfortunately, part of the cultural heritage, including architectural, is in poor condition and requires the work of restoration or reconstruction, arrangement for tourist visits. The lack of regulatory support in the questions of the cultural heritage in tourism, insufficient quantity of tourist escort specialists and their inappropriate professional skills, keep back the development of cultural-cognitive tourism too. But with overcoming of these problems historical-cultural potential of the Kharkov region could be used more fully.

Key words: architectural monuments, cultural-cognitive tourism, tourist-recreational resources, historical-cultural potential, fortificational, religious buildings.